

A GYERMEKNEVELÉSI TÁMOGATÁSOKAT IGÉNYBE VEVŐ ÉS A CSALÁDI OKBÓL INAKTÍV SZEMÉLYEK FOGLALKOZTATÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI ÉS AKADÁLYAI¹

FREY MÁRIA

2002-ben indult el Magyarországon a H0104-02 sz. Phare program („Tackling the gender gap in the labour market”), melynek célja „a nők és férfiak egyenlő munkaerő-piaci esélyeinek erősítése, az inaktív nők munka világába történő reintegrációjának és késői integrációjának elősegítésével”. A program kiemelt célcsoportjai: a *gyesről, gyedről, gyetről* a munka világába visszatérni kívánó és a *45 év feletti, jelenleg inaktív, de munkát vállalni szándékozó nők*. A program részét képezi olyan kísérleti alprojektek megvalósítása, amelyek keretében nonprofit jellegű vállalkozásokban *foglalkoztatást* kell biztosítani a képzést sikeresen teljesítő nők egy része számára – alkalmazotti vagy önfoglalkoztatói státusban – a *szociális gazdaságban*, elsősorban a *hiányzó humán és személyi szolgáltatások létrehozásával és működtetésével*, vagy egyéb, térségi szinten kielégítetlen lakossági, közösségi szükségletekre épülő tevékenységekben. A humán és személyi szolgáltatások fejlesztése egyfelől a családi kööttségek miatt munkát vállalni nem tudó nők kapacitását szabadítja fel munkavégzés céljára, másfelől munkahelyet teremt.

Ennek a koncepciónak az előkészítésére-megalapozására mód nyílt egy *statistikai kutatás* lebonyolítására, a *HU9918-13 sz. Phare program* támogatásával.

Az adatfelvételt a Központi Statisztikai Hivatal bonyolította le, a munkaerő-felméréshez csatolt kiegészítő kérdőív lekérdezésével, 2002. március, április, május hónapokban. A kutatás célcsoportját egyfelől a gyermekgondozási támogatásokat igénybevevők képezték, másfelől azok az inaktív személyek, akik szeretnének rendszeres munkát találni, de azért nem keresnek állást, mert a munkavállalásban őket gyermek-elhelyezési problémák, ill. egyéb családi kötelezettségek akadályozzák.

A *kutatás célja* a családi okok miatt a munkaerőpiactól távol lévők *munkavállalási szándékának és lehetőségeinek feltárása, a foglalkoztatásukat akadályozó*

¹ Összefoglaló a HU9918-13 Phare program keretében végzett statisztikai kutatás zárótanulmányából. Az adatfelvételt és feldolgozást a KSH Életszínvonal- és Emberierőforrás-statisztikai főosztályának munkatársai készítették elő, szervezték ill. végezték, *Lakatos Judit* irányításával.

lyező tényezők megismerése, továbbá az ezek elhárítására javasolható intézkedések, megoldások feltérképezése volt.

A kutatás tematikája négy fő részre tagolódott.

Az első a gyermeknevelési támogatásokat igénybe vevő nők munkaerő-piaci kötődésével foglalkozott, akiknek a száma 283 ezer körüli. Bevonásuk a felmérésbe arra is lehetőséget adott, hogy folytassuk a KSH-nak ebben a körben eddig már három alkalommal végzett vizsgálatait, és az 1993., 1995. és 1999. évi adatfelvételt újabb hullámmal egészítsük ki.

A második témakör azoknak az inaktív személyeknek a problémáira irányult, akik azért nem keresnek állást, mert munkavállalás esetén nincs kire hagyni gyerekeiket, ill. gondozásra szoruló beteg, idős hozzátartozóikat. Az előbbieket a 23 ezret, az utóbbiaké pedig az 50 ezret.

A harmadik rész azzal foglalkozik, hogy a két csoport milyen elvárásokat fogalmaz meg egy családbarát munkahellyel szemben.

Végül a negyedik téma az otthoni kötelezettségek kiváltási lehetőségeinek vizsgálata volt, mind a potenciális kereslet (a szolgáltatást igénybe vevők), mind pedig a potenciális kínálat (a szolgáltatást nyújtók) oldaláról.

1. Gyermekgondozási támogatásokat igénybe vevők

2002. január elsején a gyermekgondozási támogatásokat² igénybe vevők együttes létszáma a Központi Statisztikai Hivatal munkaerő-mérleg kiadványá-

² Magyarországon a gyermeknevelési támogatásoknak négy formája létezik. Ezek közül a *szülési szabadságra* vonatkozó szabályok tűnnek a legstabilabbnak. Ezzel külön a kutatás keretében nem foglalkoztunk, mert az minden anyának jár és igénybe is veszi. Ennek díjazása viszont attól függően más és más, hogy az anya a szülést megelőzően rendelkezett-e az előírt biztosított jogvisztonnyal, vagy sem. A Munka Törvénykönyve 138.§ (1) bekezdése értelmében a terhes, ill. szülő nőt 24 hét szülési szabadság illeti meg. Erre az időre – a napi átlagkereset 70%-át kitevő – terhesség-gyermekágyi segély jár az anyának, amennyiben a szülést megelőző két éven belül legalább 180 napig biztosított volt. Ennek hiánya esetén gyermekgondozási segély állapítható meg.

Mivel ez a kutatás több ponton is az elmúlt tíz év egészének történéseit hasonlítja össze, fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a másik három támogatási forma – a *gyermekgondozási díj*, *gyermekgondozási segély* és *gyermeknevelési támogatás* - feltételeit a kilencvenes évek közepének gazdasági stabilizációs programja lényegesen megváltoztatta. Az alábbiakban ismertetjük, hogy mi jellemezte ezeket 1996. április 15-e, azaz az említett intézkedések hatályba lépése előtt és után, továbbá milyen főbb szabályok érvényesülnek napjainkban igénybevételekkel kapcsolatban.

a) A *gyermekgondozási díj (gyed)* a gyermek 24 hetes korától 2 éves koráig járt a biztosított jogvisztonnyal rendelkező anyának, és keresetarányos ellátást nyújtott. Ezt a kilencvenes évek közepén eltörölték, mégpedig úgy, hogy gyedet utoljára az 1996. április 15-e előtt született gyerekek után lehetett igénybe venni. 2000. január 1-jétől azonban hatályát újból visszaállították. Jelenleg a gyed ugyancsak a terhességi-gyermekágyi segélyre jogosító időtartam leteltét követő naptól a gyermek második életévének betöltéséig jár, összege pedig a napi átlagkereset 70%-a, ill. 83 ezer Ft, ami 2002. január 1-jétől van érvényben. A gyed felső határát minden év január 15-ig felülvizsgálják és új összeghatárt állapítanak meg, az év elejéig visszamenőleg. A gyed folyósításának feltétele, hogy a támogatásra jogosult *szülő* rendelkezzen az igénylését megelőző két éven belül legalább 180 napi biztosított jogvisztonnyal. A *gyermekgondozási díj igénybevétele mellett kereső tevékenységet nem lehet folytatni*.

nak adatai szerint 297,1 ezer volt. A 2002. március-május közötti időszakban lebonyolított felmérés mintegy 283 ezer főről szolgáltatott adatokat, ami 95%-os lefedettségnek felel meg. Ebből 154 ezer fő részesült gyermekgondozási segélyben (gyes), 82 ezer gyermekgondozási díjban (gyed) és 47 ezren gyermeknevelési támogatásban (gyet). A következőkben ennek a csoportnak a helyzetelemzéséből emeljük ki a lényegi következtetéseket.

1.1 A gyermekgondozási támogatásokat igénybevevők munkaerő-piaci kötődése

A KSH a munkaerő-felméréshez kapcsolódva a mostani adatfelvételt megelőzően már három alkalommal (1993, 1996, 1999) vizsgálta a gyermekek otthoni nevelését segítő támogatásokat igénybe vevő nők helyzetét. (Lakatos, 1996; Frey, 2001) Az 1993. és 1999. évi felvétel között eltelt időben a leglényegesebb változás: *az évtized végén sokkal nagyobb hányadot képviseltek a támogatottak között azok, akik a szülést megelőzően nem dolgoztak.* Ehhez a munkaerő-piaci viszonyok átrendeződése mellett érdemben hozzájárult az a tény, hogy 1996 óta a gyes folyósításához nem kell biztosítási előzmény. A gyed újbóli bevezetésével némileg módosult a helyzet.

---

b) A *gyermekgondozási segély (gyes)* a gyermek 3 éves koráig járt az apának vagy az anyának, és fix összegű támogatást jelentett. 1996. április 15-től a jogosultságot a rászoruló szülőkre korlátozták, ugyanakkor eltörölték a jogosultsági feltételek közül a biztosítási előzmény megkövetelését. 1999-től az ellátás ismét jövedelemtől függetlenül jár az azt igénybevevő *szülőnek*. Ezt a jogosultságot kiterjesztették a nagyszülőre is, azokban az esetekben, ha a gyerek az első életévét betöltötte, gondozására a szülő háztartásában kerül sor és szülei a gyesről lemondanak. A nagyszülő azonban csak akkor részesülhet gyes-ben, ha ezen kívül nem rendelkezik más jövedelemmel. A gyes összege az öregségi nyugdíj legkisebb összegével azonos (2002-ben 20100 Ft). 8% nyugdíjjárulék levonása mellett a gyes folyósításának időtartamát a nyugdíj megállapításakor szolgálati időnek kell tekintetni. Ez idő alatt - feltéve, hogy a gyermek betöltötte a másfél éves kort - *a gyesen lévő szülő dolgozhat, mégpedig napi négy órát meg nem haladó időtartamban, vagy időkorlát nélkül, ha a munkavégzés otthon történik.* A tartósan beteg, ill. súlyosan fogyatékos gyermeket nevelő szülő a gyermek 10. életévének betöltéséig jogosult az ellátásra.

c) A *gyermeknevelési támogatást (gyet)* az 1993. évi III. törvény vezette be 1993-ban. Erre az a szülő - kezdetben kizárólag az anya volt - jogosult, aki saját háztartásában három vagy több kiskorú gyermeket nevel. A gyet - melynek összege azonos az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegével, azaz 2002-ben 20100 Ft - a legfiatalabb gyermek 3. életévétől a 8. életévének betöltéséig jár. 8% nyugdíjjárulék levonása mellett a gyet időtartama is szolgálati időnek számít. A gyeshez hasonlóan a gyetet igénybevevő szülő is dolgozhat, maximum napi 4 órás időkeretben, ill. korlátozás nélkül, otthoni munkavégzés esetén.

1. A gyese, gyed, gyet igénybevétele előtti munkaerő-piaci státusz, 1999–2002
Labour force status before applying child care allowance and leave,
1999–2002

Időpont	Összesen ezer fő=100%	Munkaviszonyban				Munkaviszonyban nem állók=100% ebből		
		állt		nem állt		tanult	htb. volt	vállalkozó volt
		ezer fő	%	ezer fő	%			
1999. okt.-dec.	290,0	214,0	73,8	76,0	26,2	17,1	77,6	5,3
2002. febr.-máj.	282,9	217,2	76,8	65,6	23,2	19,9	75,7	4,4

Mivel a gyeden lévők körében 90%-ot meghaladta a szülést megelőzően munkaviszonyban állók aránya – szemben a gyesen és gyeten lévőkkel, akik körében ezek részesedése 70% körüli -, a gyermekek otthoni nevelését segítő támogatások hasznélvezőinek átstrukturálódása a gyed javára 73,8 százalékról 76,8 százalékra növelte azok arányát, akik a szülést közvetlenül megelőzően keresőmunkát végeztek. A fennmaradó 23,2 százalék a gyermekgondozási támogatás igénybevétele előtt nem rendelkezett munkaviszonnyal. Ezek egy-ötöde azért nem, mert tanult, háromnegyede háztartásbeli volt, 4,4%-uk pedig vállalkozóként dolgozott saját vagy családtagjai vállalkozásában.

Már a jogosultsági szabályokból is következik, hogy a gyeden lévők közül azok, akik előzőleg nem álltak alkalmazásban, nagyobb arányban tanultak közép- vagy felsőoktatási intézmény nappali tagozatán³, mint a gyesen, ill. gyeten lévők, ugyanakkor a háztartásbeliek előfordulása jóval ritkább volt a körükben.

A gyermeknevelés miatti hosszú távollét a munkáltató és a munkavállaló közötti kapcsolatot fellazítja, esetleg teljesen formálissá teszi. Ebben közrejátszik az a tény, hogy *a munkaviszonnyal rendelkezők csupán háromnegyedének maradt fenn változatlan formában a munkahelye a gyermekgondozási támogatások igénybevétele alatt*. Ez az arány a gyeden lévők körében a legmagasabb – bár ez esetben is már csak 87,8% –, a gyesen lévők között 77,4%, a gyeten lévők esetében pedig 49%. A gyermekgondozási szabadságra távozók munkahelyeinek 12,3%-a megszűnt, 11%-a átalakult, s ez túlnyomó részüknél jelentős létszámleépítéssel járt.

³ A közép- vagy felsőfokú oktatási intézmény nappali tagozatán egy évnél hosszabb ideig folytatott tanulmányok beleszámítanak a 180 napos biztosítási időbe.

*2. Gyes-gyed-gyeten lévők megoszlása
korábbi munkahelyükről való informáltságuk szerint
Distribution of persons on child care leave and allowance
by information regarding their earlier working place*

Munkahelyre vonatkozó adatok	Gyesen lévők		Gyeden lévők		Gyeten lévők		Együtt	
	ezer fő	%	ezer fő	%	ezer fő	%	ezer fő	%
Munkahelye megszűnt	13,3	12,1	4,3	5,8	9,1	27,6	26,7	12,3
Munkahelye átalakult, ebből:	11,6	10,5	4,7	6,4	7,7	23,4	24,0	11,0
- létszámleépítéssel	9,1	8,2	3,6	4,9	6,7	20,4	19,4	8,9
- lsz. leépítés nélkül	2,5	2,3	1,1	1,5	1,0	3,0	4,6	2,1
Munkahelye változatlan formában működik	85,1	77,4	65,2	87,8	16,1	49,0	166,5	76,6
Együtt	110,0	100,0	74,2	100,0	32,9	100,0	217,2	100,0

A munkáltatói oldalon bekövetkezett átalakulások nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy 2002. március-május között a korábban alkalmazásban állóknak csak a 45,3%-a akart és – saját véleménye szerint – tudott volna visszatérni korábbi foglalkoztatójához. Ez az arány 1993-ban 50,4%, 1995-ben 52,3%, 1999-ben pedig 46,4% volt.

2002 tavaszán a gyeden lévőknek is csak a 61,9%-a nyilatkozott úgy, hogy munkáltatója alkalmazná és vissza is akar térni arra a munkahelyre, ahol a szülés előtt dolgozott. A gyesen lévőknek a 42,7%-a, a gyeten lévőknek pedig mindössze a 16,3%-a vélekedett ehhez hasonlóan.

*3. A gyesen, gyeden lévők megoszlása az ellátási idő letelte utáni visszatérés
lehetősége szerint, 1993, 1995, 1999, 2002
Distribution of persons on child care leave and allowance by their possibilities
for returning after the time of caring, 1993, 1995, 1999, 2002*

A visszatérés lehetősége	1993	1995	1999*	2002
A munkáltató megszűnt	8,6	9,2	10,0	12,3
Munkáltatója létezik, de nem kívánja őt alkalmazni	34,3	29,8	32,4	32,5
Munkáltatója alkalmazná, de nem akar oda visszatérni	6,7	8,7	11,2	9,9
Munkáltatója alkalmazná és vissza is akar oda térni	50,4	52,3	46,4	45,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

* Szülési szabadságon lévőkkel együtt.
Forrás: KSH 2001., p. 25.

1993 óta folyamatosan nő azoknak a kisgyermekes anyáknak az aránya, akik azért nem tudnak visszamenni a munkahelyükre a gyermekgondozási szabadságot követően, mert az időközben megszűnt. Hozzávetőleg egyharmaduk a munkáltatóra visszavezethető ok miatt nem számíthat a visszatérésre eredeti munkahelyére, ami a gyeden lévők körében is meglepően magas (21,2%), a gyeten lévők esetében pedig az 50%-ot is meghaladja. Az utóbbiak között igen csekély azoknak az aránya, akik a munkáltató fogadókészsége ellenére másik állás után néznének (3,7%). Ez a szándék a gyesen és gyeden lévők egyaránt 11%-át jellemzi.

Mint említettük, a gyesen-gyeden-gyeten lévők 283 ezres sokaságából 217 ezer fő volt foglalkoztatott a gyermekgondozási támogatások igénybevétele előtt. Közülük 98 ezer vissza tud és akar térni előző munkahelyére, 21 ezer ugyanakkor nem szándékozik ezt megtenni. A többinek megszűnt a munkahelye, vagy létezik ugyan, de nem kívánja alkalmazni. Azoktól a kismamáktól, akik a gyermekgondozási idő lejártá után nem szándékoznak visszatérni a munkahelyükre, megkérdeztük ennek okait. A válaszok megoszlását mutatja a következő táblázat.

4. A korábbi munkahelyre visszatérni nem szándékozók indokai
Motivations of persons not intending to return to their earlier working place

Okok	Gyes	Gyed	Gyet	Együtt
	megoszlás, %	megoszlás, %	megoszlás, %	megoszlás, %
<i>Munkahellyel összefüggő ok miatt, éspedig:</i>				
▪ több műszak	31,5	33,5	43,0	32,9
▪ hosszú utazási idő	9,8	21,2	29,3	15,3
▪ teljes munkaidő	8,3	4,6	–	6,4
▪ teljes munkaidő	3,5	1,1	–	2,4
▪ rossz munkakörülmény	0,9	2,8	–	1,6
▪ alacsony kereset	3,9	2,9	13,7	4,0
▪ képzettségének nem felel meg a munkája	5,1	0,9	–	3,2
<i>Családi ok miatt</i>	26,3	15,7	23,2	22,1
<i>További gyermekvállalás</i>	33,6	37,7	7,6	33,7
<i>Egyéb ok miatt</i>	8,7	13,2	26,2	11,4
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0

A gyermekgondozás miatt otthon maradó kisgyermekes anyák közül a legtöbben (33,7%) azért nem kívánnak visszatérni a munkahelyükre, mert *újabb babát szeretnének*. Ezek aránya – érthető módon – a gyeden (37,7%) és gyesen (33,6%) lévők között lényegesen nagyobb, mint a gyeten lévők körében (7,6%), akik már amúgy is nagycsaládosok. A megkérdezettek másik harmadánál a fő

visszahúzó erő a *munkahely taszító hatása*, aminek többféle összetevője van. A legnagyobb súllyal (15,3%) a *több műszak* esik a latba, ami főleg a gyeten lévők számára, de a gyesen lévők közül is sokaknak elháríthatatlan akadályt jelent a munkavállalásban. Fontos szerepe van a *hosszú utazási időnek*, de még nagyobb a *tömegközlekedés hiányának* vagy a ritka járatszámnak, amire a válaszadók az „egyéb okok” között hívták fel a figyelmünket. A munkáltatóval összefüggő ok az is, hogy az *alacsony kereset* miatt nem éri meg dolgozni.

Eddig azokkal foglalkoztunk, akik a gyermekgondozási támogatások igénybevételét megelőzően dolgoztak. A továbbiakban azokra a kisgyermekes anyákra is kiterjesztjük a figyelmünket, akik a szülést megelőzően nem álltak munkaviszonyban. Azaz: *a gyes-gyed-gyeden lévők összességét vizsgáljuk abból a szempontból, hogy milyen elképzeléseik vannak jövőbeni munkaerő-piaci státusukat illetően*. Szerencsére ugyanerre vonatkozóan az 1999. évi felmérésből is vannak információink, ami időbeli összehasonlítást is lehetővé tesz.

Az 5. sz. táblázat szerint 2002-ben majdnem 5%-kal többen akartak visszatérni a munkaerőpiacra (69,6%) a gyermekgondozási idő lejárta után, mint három évvel ezelőtt (64,8%). Ezen belül 1999-ben a gyermekgondozási ellátást igénybe vevő nők átlagosan 36,2%-a szándékozott visszamenni a korábbi munkahelyére, idén pedig a 34,8%-uk. Ez a minimális eltérés abból adódhat, hogy a korábbi felvételben benne voltak a szülési szabadságon lévő nők is – számuk kb. 10 ezer volt-, akiknek a kötődése a munkáltatójukhoz feltételezhetően a legszorosabb.

A három évvel ezelőttihez képest az idén sokkal nagyobb – 25,6% helyett 32,4% – volt azoknak a kisgyermekes anyáknak az aránya, akik új/más munkahelyet kívánnak keresni. E növekedésnek az lehet a forrása, hogy 17%-ról 11,6%-ra csökkent a részesedése azoknak a nőknek, akik csak a család ellátásával kívánnak foglalkozni. Ez öröndetes jele lehet a munkavállalási hajlandóság hosszú ideje érzékelhető gyengülésében bekövetkező fordulatnak, amit ösztönözhetett a gyerekek utáni adókedvezmény igénybevételének a lehetősége.

5. A gyermekgondozási ellátást igénybevevők megoszlása jövőre vonatkozó elképzeléseik és gyermekeik száma szerint, 1999-2002
Distribution of persons utilising child care benefits according to their future intentions and by the number of their children, 1999–2002

Alternatívák	1	2	3	4 és több	Összesen
	18 éven aluli gyereket nevelők				
1999					
Visszamegy korábbi munkahelyére	48,7	38,7	20,0	8,3	36,2
(Új) munkahelyet keres	26,1	31,2	21,5	12,5	25,6
Vállalkozó lesz	3,4	3,2	1,5	–	3,0
Várhatóan munkanélküli ellátás igénybevételére kényszerül	5,0	7,5	9,2	8,3	6,6
Újabb anyasági ellátást igényel	5,9	6,5	23,1	33,3	11,6
Otthon marad háztartásbeliként	10,9	12,9	24,7	37,6	17,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2002					
Visszamegy korábbi munkahelyére	44,9	45,3	18,1	10,2	34,8
(Új) munkahelyet keres	35,7	34,2	30,8	20,5	32,4
Vállalkozó lesz	2,2	3,3	2,2	1,2	2,4
Várhatóan munkanélküli ellátás igénybevételére kényszerül	2,2	3,5	2,7	3,3	2,8
Újabb anyasági ellátást igényel	8,0	6,2	29,1	39,8	16,0
Otthon marad háztartásbeliként	7,0	7,5	17,1	25,0	11,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Jelentősen visszaesett a munkanélküli ellátás igénybevételére kényszerülő vagy számító anyák részaránya is. Ezt előidézhette az a körülmény, hogy a hozzájutás feltételeinek a szigorítása miatt az érintettek elveszítették jogosultságukat. Az is elképzelhető, hogy ehelyett újabb gyermekgondozási ellátást vesznek igénybe, amire az utal, hogy 11,6%-ról 16%-ra nőtt azoknak az asszonyoknak az aránya, akik erre a támogatásra számítanak. 1999-ben és 2002-ben is igen csekély azoknak az aránya, akik *vállalkozóként* képzelik el a jövőjüket. Az 5. sz. táblázat adatai lehetővé teszik a jövőre vonatkozó elképzelések *gyerekszám* szerinti összehasonlítását is.

Az adatok abban nem mutatnak változást 1999. óta, hogy *a nők munkába állási szándéka az eltartott gyermekek számának növekedésével arányosan csökken*. Ugyanakkor mindegyik kategóriában emelkedett azoknak a kisgyermekeseknek a részaránya, akik a gyermekgondozási idő lejártá után újból munkába kívánnak állni. 1999. IV. negyedévében ezek aránya az egy-gyerekesek körében 78,2% volt, 2002 tavaszán 82,8%. Ugyanennyi volt az idei felméréskor a két-gyerekesek mutatója is, holott előzőleg ez még csak 73,1%-ot tett ki. A

háromgyerekesek korábbi 43%-ával szemben manapság már 51,1%-uk szeretne a munkaerőpiacra visszatérni, a 4-gyerekesek közül pedig 31,9%, ellentétben az 1999. évi egyötöddel.

A munkanélküli ellátást 2002-ben gyerekszámától függetlenül szinte mindenki igyekezett elkerülni, ugyanakkor a három- és többgyerekesek körében a korábbinál jóval magasabb azoknak az aránya, akik újabb anyasági támogatásért (gyed után gyés, gyés után gyet) kívánnak folyamodni.

A két időpont között abban sincs változás, hogy a gyerekszámmal együtt nő azoknak az aránya, akik a jogosultságuknak megfelelő ellátás kimerítése után kizárólag a családjukkal és gyermekeik nevelésével kívánnak foglalkozni. Ezek részesedése azonban 2002 tavaszán mindegyik kategóriában jelentősen kisebb volt, mint 1999. IV. negyedévében.

1.2 A gyermekgondozási támogatásokat igénybevevők informáltsága lehetőségeikről

A kérdőíven szerepelt egy kérdéscsoport, amely azt tudakolta az érintettek-től, hogy tisztában vannak-e, ill. élnek-e azokkal a lehetőségekkel, amelyek a rendelkezésükre állnak munkaerő-piaci esélyeik javítására. Ezek egyike a *gyes, gyet (és ápolási díj⁴) melletti munkavállalásra* vonatkozott, ami azért lehet előnyös az érintettek számára, mert módot nyújt a munkatapasztalatok megőrzésére és megújítására, valamint a munkahelyi kötődés és kapcsolatok fenntartására.

A válaszadók több mint négyötöde tisztában van ezzel a lehetőséggel, ami örvendetes, bár ha figyelembe vesszük, hogy ez a szabály azóta létezik, amióta maga az intézkedés, a 80% körüli ismertséggel sem lehetünk elégedettek.

⁴ A gyés és a gyet szabályait korábban már ismertettük, az ápolási díjról viszont még nem tettünk említést. Ápolási díjra jogosult a hozzátartozó, ha önmaga ellátására képtelen, állandó és tartós felügyeletre szoruló *súlyosan fogyatékos* (korhatár nélkül), *vagy tartósan beteg 18 év alatti gyermek* gondozását, ápolását végzi. Az ápolási díj összege ebben az esetben nem lehet kevesebb, mint az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összege (ez 2002-ben 20 100 Ft).

A települési önkormányzat a rendeletében meghatározott feltételek esetén ápolási díjat állapíthat meg annak a hozzátartozónak is, aki 18. életévét betöltött, tartósan beteg személy gondozását végzi. A díj összege ebben az esetben nem lehet kevesebb, mint az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 60%-a (ez 2002-ben 12 060 Ft).

Az ellátás folyósításának időtartama nyugdíjszerző szolgálati időnek minősül, mivel a folyósított összegből 8% nyugdíjjárulékot vonnak.

A gyés és a gyet ideje alatti munkavállaláshoz hasonlóan *az ápolási díj igénybevétele mellett is lehet keresetvékenységet folytatni, de havi átlagban legfeljebb napi négy órában, illetve otthoni munkavégzés esetén időbeli korlátozás nélkül.*

6. A gyes, gyet (és ápolási díj) melletti részidős munkavégzés lehetőségét ismerők aránya iskolai végzettség és településtípus szerint
Rates of persons knowing the possibilities of part time employment beside child care allowance by educational level and by type of settlement living in

Iskolai végzettség	A lehetőséget ismerők aránya a válaszadók közül, %			
	Gyesen lévők	Gyeden lévők	Gyeten lévők	Együtt
< 8 ált. isk. osztály	52,4	27,1	45,1	46,9
8 ált. iskolai osztály	67,5	73,9	71,8	69,6
Szakmunkásképző	87,7	83,0	94,8	87,9
Szakiskola	80,8	57,1	100,0	78,3
Gimnázium	89,1	83,3	88,2	87,6
Szakközépiskola	91,4	91,9	90,9	91,6
Főiskola	90,8	96,4	100,0	94,4
Egyetem	94,1	97,3	-	96,1
Összesen	81,3	85,0	80,2	82,3
Településtípus				
Főváros	77,1	84,1	83,3	80,2
Város	85,9	87,1	85,4	86,2
Község	79,1	82,6	76,5	78,7

Mint várható volt, az alacsony iskolai végzettségűek a leginkább alulinformáltak. *Iskolai végzettségi fokozatonként felfelé haladva nő a gyes, gyed (és ápolási díj) melletti (részidős) munkavállalás lehetőségét ismerők aránya. A településtípusok szerinti összehasonlításnál talán az a legmeglepőbb, hogy a fővárosiak alig valamivel nagyobb arányban ismerik ezeket a szabályokat, mint a községekben lakók.*

A 7. sz. táblázat azt mutatja, hogy mennyien élnek a gyes és gyet melletti munkavállalás lehetőségével. Eszerint *a gyermekgondozási támogatásokat igénybevevőkből – akiknek bizonyos korlátok között engedélyezett a munkavégzés – csupán 7,5% végez munkát az ellátási idő alatt, ami 21 ezer főnek felel meg.*

7. A gyés, gyet ideje alatt munkát vállalók aránya, továbbá a nem dolgozók megoszlása a keresőtevékenység mellőzésének okai szerint, településtípusonként, %

Share of persons shouldering work during the time of child care allowance – further the distribution of those who are not working and by causes of neglecting employment, by the type of settlement, %

Csoportok	Főváros	Város	Község	Együtt
Dolgozók aránya az összesből	3,2	8,1	8,2	7,5
Ebből (100%):				
- rendszeresen	37,7	28,1	43,3	35,6
- alkalmilag végez kereső tevékenységet	62,3	71,9	56,7	64,4
Nem dolgozók aránya	96,8	91,9	91,8	92,5
Nem-dolgozók (=100%) megoszlása a keresőtevékenység mellőzésének okai szerint:				
- csak a gyerekkel akar foglalkozni	73,1	63,7	61,9	64,2
- nincs kire hagyni a gyereket	17,3	17,7	19,5	18,8
- nem talál ilyen munkát	6,1	12,4	16,0	13,0
- egyéb	3,5	6,2	2,6	4,4

Érdekes módon a fővárosban a legalacsonyabb a keresőtevékenységet folytatók aránya, a vidéki városokban és a községekben ennek több mint két- és félszerese. A „dolgozó” kismamák durván egyharmadát rendszeresen foglalkoztatják, a többiek viszont erre csak alkalmilag kapnak vagy igényelnek lehetőséget.

A szülést megelőzően fizikai állományban dolgozók között jóval nagyobb (9,2%) azoknak az aránya, akik a gyés, gyet ideje alatt munkát vállalnak, mint a szellemi állományba tartozóknál. A gyermekgondozás alatti munkavégzés leginkább a szakmunkás végzettségű, a gimnáziumi és szakközépiskolai érettségivel rendelkező kismamákra jellemző (10%), a legkevésbé pedig az egyetemet (2,5%) végzettek és a 8 általános iskolai osztállyal sem rendelkezőkre (3,9%).

A gyésen, gyeten lévők 92,5%-a nem dolgozik a gyermekgondozási ideje alatt, mégpedig közel kétharmaduk azért, mert a rendelkezésre álló időt teljes egészében a gyerekeinek kívánja szentelni. Ugyanakkor tekintélyes (18,4%) azoknak az aránya is, akik vállalnának munkát, de ezt azért nem tudják megtenni, mert nincs kire hagyni a gyermekeiket. Ez közel 40 ezer főnek felel meg.

Itt tehát 65 ezer körüli olyan inaktív személyről van szó, akik mobilizálhatók lennének munkavégzés céljára, ha az ehhez szükséges infrastrukturális háttér rendelkezésre állna és volna hozzá munkalehetőség.

A munkaerőpiactól való távollét erodálja a korábban megszerzett tudást, s ezáltal rontja a gyermekgondozási szabadságon lévők foglalkoztathatóságát. Ennek pótlására és megújítására ad lehetőséget a Felsőoktatásról szóló 1993.

évi LXXX. Törvény (Ftv.), amit 1998-ban kiegészítettek a 12.§(3.) bekezdéssel. Ez kimondja, hogy *tandíjmentesség illeti meg a második vagy további alapképzésben, kiegészítő alapképzésben résztvevő, gyermekgondozási segélyben ill. gyermeknevelési támogatásban részesülő hallgatót.*

Minden jogszabály annyit ér, amennyit használnak belőle. *A megkérdezettek 54,5%-a nem ismeri ezt a lehetőséget.* Azon kevésbé csodálkozhatunk, hogy a legfeljebb általános iskolát végzettek háromnegyede nem tudja, hogy tandíjmentesség jár annak, aki a gyes, gyet ideje alatt második diplomát biztosító felsőfokú képzésben vesz részt. Azon már inkább, hogy az érettségizettek 40%-a, sőt az egyetemet végzettek 31,5%-a sem tud erről a lehetőségről.

Aki tudatában van ennek a szabálynak, abból 17,7% élt, vagy élni kíván vele. Az utóbbiak aránya az egyetemet végzettek körében a legnagyobb (31,9%). Az érdeklődés iskolai végzettségi fokozatonként csökken, egészen az alapfokú végzettséggel rendelkezőkig (9%), akik csak jövőbeni tervként nyilatkozhattak ennek a lehetőségnek a kihasználásáról.

8. A gyes, gyeden, gyeten lévők ismerete a második diploma gyes, gyet alatti megszerzésének tandíjmentességéről iskolai végzettség és településtípus szerint, %

Knowledge of persons on child care leave concerning the possibility of getting free from paying school-fees by educational level and type of settlement, %

Iskolai végzettség	Ismeri a lehetőséget		Nem ismeri	Együtt
	Összesen	Ebből (=100%): él(t) vele		
Alapfok	24,7	9,0	75,3	100,0
Középfok	51,2	16,2	48,8	100,0
Ebből: érettségi	59,3	25,2	40,7	100,0
Felsőfok	76,1	31,9	23,9	100,0
Együtt	45,5	17,7	54,5	100,0
Településtípus				
Főváros	46,6	31,5	53,4	100,0
Város	51,9	17,5	48,1	100,0
Község	38,4	12,7	61,6	100,0

A községekben élők alulinformáltabbak, mint a városiak, és még azok közül is csak harmad annyian kívánnak élni törvény biztosította jogukkal, mint a fővárosban. Ennek oka az a keserves tapasztalat, hogy „Az embernek nem érdemes át- vagy továbbképezni magát, mert úgy sincs állás.”

Nem megnyugtatóbb a helyzet a *munkaügyi központok által támogatott képzések ismeretével és igénybevételével* kapcsolatban sem. A foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény 2001.

július elsején hatályba lépett módosítása révén a képzési támogatásban részesíthetők köre kibővült a gyermek gondozása céljából hosszabb ideig fizetés nélküli szabadságon lévő, valamint a gyermeknevelési támogatásban, ápolási díjban részesülő személyekkel, akik a munkahelyüktől való távollét megszűnését követően fokozottan ki vannak téve a munkanélkülivé válás veszélyének.⁵ Erről a lehetőségről többen tudnak (53,7%), mint az előbbiről, de még mindig nem elegenden, főleg ha figyelembe vesszük, hogy a másoddiploma az érintettek szűkebb körét érinti, mint a munkaügyi központok által támogatott képzés, ami elvileg mindenkire kiterjed.

A fővárosiak közül ezzel sincsenek többen tisztában, mint a felsősoktatási törvény nyújtotta lehetőséggel, a vidéki városokban és főleg a községekben viszont sokkal szélesebb körben ismert a munkaügyi központok támogatása, mint a másoddiploma tandíjmentessége. Érdekes módon a támogatott átképzésekről csak a felsőfokú végzettségűek körében tudnak kevesebben, mint a felsőfokú képzés tandíjmentességéről.

9. A gyēs, gyeden, gyeten lévők ismerete a munkaügyi szervezet képzési támogatásáról iskolai végzettség és településtípus szerint, %
Knowledge of persons on child care leave on the assistance of working organisations by school qualification and type of settlement, %

Iskolai végzettség	Ismeri a lehetőséget		Nem ismeri	Együtt
	Összesen	Ebből (=100%): él(t) vele		
Alapfok	37,5	11,3	62,5	100,0
Középfok	58,9	17,9	41,1	100,0
Ebből: érettségi	62,4	22,1	37,6	100,0
Felsőfok	73,8	16,8	26,2	100,0
Együtt	53,7	16,3	46,3	100,0
Településtípus				
Főváros	47,2	21,9	52,8	100,0
Város	60,9	17,0	39,1	100,0
Község	48,2	13,4	51,8	100,0

Akik ismerik a munkaügyi központok képzési támogatását, azok nagyjából ugyanolyan arányban éltek ezzel (16,3%), mint a felsősoktatási törvény által biztosított lehetőséggel (17,7%).

⁵ A gyereket nevelők képzése akkor támogatható, ha:

- a képzés időtartama hetente nem haladja meg a húsz órát és
- a gyermekgondozási segélyben, díjban részesülő személy képzése a gyermek másfél éves korának betöltését követően kezdődik, továbbá
- a gyēsben, gyetben részesülő személy kereső tevékenységet nem folytat.

1.3 A munkavállalás és a gyereknevelés összehangolásának problémái

A gyეს-gyed-gyeten lévőkötől aziránt is érdeklődtünk, hogy a *munkavállalás* – amennyiben arra nem az ellátás folyósítása mellett, hanem helyett, azaz a gyermekgondozási szabadságról a munkaerőpiacra visszatérve kerülne sor – és a *családi kötelezettségek összehangolása gondot okozna-e a megkérdezettek számára?*

10. A gyesen, gyeden, gyesen lévők problémái a(z esetleges) munkavállalás és a családi kötelezettségek összehangolásával kapcsolatban, %

Problems of persons on child care leave in relation with the harmonisation of the (occasional) working and family duties, %

Ismérvek	Nem okoz gondot	Gondot okoz, mert				Összesen
		nincs kire hagyni a gyereket	egyéb családi ok miatt	más okból	együtt	
Gyerekszám						
Egy	46,4	44,5	3,3	5,8	53,6	100,0
Kettő	43,3	46,8	4,6	5,2	56,7	100,0
Három	37,7	47,8	4,5	9,9	62,3	100,0
Négy	30,1	50,8	6,6	12,5	69,9	100,0
Öt és több	27,0	56,0	4,7	12,3	73,0	100,0
Összesen	41,5	47,0	4,2	7,3	58,5	100,0
Iskolai végzettség						
Alapfok	33,2	52,8	4,4	9,7	66,8	100,0
Középfok	44,0	46,0	4,4	5,6	56,0	100,0
Ebből: érettségivel	46,5	42,9	4,5	6,1	53,5	100,0
Felsőfok	52,7	35,0	2,9	9,4	47,3	100,0
Településtípus						
Főváros	44,0	41,8	2,9	11,3	56,0	100,0
Város	44,3	43,8	4,7	7,2	55,7	100,0
Község	37,7	52,0	4,2	6,1	62,3	100,0

A gyermeknevelési támogatásokat igénybevevő 283 ezer személy közül 117 ezernek (41,5%) nem, mintegy 165 ezernek viszont problémát jelentene az (újbóli) elhelyezkedés a családi kötelezettségekkel való összehangolás szempontjából, ami a teljes sokasát 58,5%-át teszi ki. Ezt száznak véve négyötödük a választ azzal indokolta, hogy munkavállalás esetén nincs kire hagyni a gyere-

ke(ke)t. Ez 133 ezer kismama véleménye, akik egy részének a gondjára korántsem egyszerű megoldást találni.

A munkavállalás és a családi élet összehangolásának a nehézségeivel küszködő további 12 ezer kisgyermekes anyát *egyéb családi kötelezettségek* is gátolnak a munkavállalásban, elsősorban idős vagy beteg felnőtt hozzátartozó gondozása. Ennek a csoportnak a problémáira később, amikor az *inaktív* munkavállalását akadályozó hasonló tényezőkkel foglalkozunk, még visszatérünk. Végül *20 ezer kisgyermekes anya „egyéb okra” hivatkozott*, amikor jövőbeni foglalkoztatásuk esélytelensége szóba került. A szöveges megjegyzésekből az egyik tipikus válasz ezekből a *munkahely-hiány*.

Már egy gyerek mellett is a kisgyermekes anyák több mint a felénél gondot okozna a munkavállalás és a családi kötelezettségek összehangolása, amire a gyerekszám növekedésével egyre nagyobb hányaduk panaszkodik. Alacsony gyerekszám mellett az egyéni elhelyezkedési szándék az átlagot meghaladó mértékben a gyermek-elhelyezési gondok megoldhatóságának a függvénye. Később emellé „egyéb okok” társulnak, gyakran halmozódva.

Az alacsony iskolai végzettségi fokozattól felfelé haladva csökken (az alapfokú végzettségük 66,8%-áról a felsőfokú végzettségük 47,3%-áig) azok aránya, akiknek a visszatérése a fizetett munka világába gondot okozna. Ugyanebben a két csoportban viszonylag magas az „egyéb” választ adók részesedése is, akik közül a legfeljebb nyolc általánossal rendelkezők zömében saját rossz egészségi állapotukkal magyarázták, hogy miért nem gondolnak az elhelyezkedésre. A felsőfokú végzettségük közül pedig viszonylag sokan azért maradnak a gyerekek mellett, mert az beteg.

Azokat, akiket a gyermekelhelyezés megoldatlansága gátol a munkavállalásban (számuk, mint említettük, mintegy 133 ezer) *megkérdeztük arról, hogy miben nyilvánul meg konkrétan ez a probléma.* Ezt a kört *kiegészítettük* azokkal az *inaktív* személyekkel is, akik azt nyilatkozták, hogy szeretnének rendszeres munkát végezni, de *nem keresnek állást, mert nincs kire hagyni a gyerekeiket.* *Ilyen választ kb. 23 ezren adtak a kérdezőbiztosoknak.* Ennek a két sokaságnak az iskolai végzettség szerinti összetétele elég jelentősen különbözik egymástól. Az *inaktív* nők közel fele legfeljebb nyolc általános iskolai osztályt járt ki, a másik fele pedig középfokú végzettséget szerzett, ezen belül főleg szakmunkás lett. Érettségivel csupán egyötödük rendelkezik, ami a gyese-gyeden-gyeten lévők körében 27,9%. Utóbbiak közül alig több mint egyharmad az alapfokú végzettségű, miközben 8%-uk egyetemi, ill. főiskolai diplomát szerzett.

Markánsan *eltér e két csoport összetétele a gyermekfelügyelet megoldatlanságának konkrét okai szerint* is. Míg a gyese-gyeden-gyeten lévők közül a legtöbbszörnek (30,2%) az jelenti a legfőbb problémát, hogy nincs bölcsőde, ez az *inaktív* számára nem igazán bír jelentőséggel. Az utóbbiaknál a válaszadók egyharmada szerint a munkavállalási szándék valóra váltásának elsődleges akadálya, hogy *azért a pénzért, amennyiért el tudnának helyezkedni, nem lehet vagy*

nem éri meg igénybe venni olyan szolgáltatásokat, amelyek a munkavégzés idejére tehermentesítenék a kisgyermekes anyákat a gyermekgondozási feladataik alól.

11. A munkavállalást akadályozó gyermek-elhelyezési gondokról nyilatkozók iskolai végzettség szerinti összetétele
Persons giving information about the child placing problems hindering the acceptance of work, by school qualification

Iskolai végzettség	Gyes, gyed, gyeten lévőek		Inaktívok		Együtt	
	ezer fő	%	ezer fő	%	ezer fő	%
Alapfok	47,3	35,6	10,9	47,6	58,2	37,4
Középfok	74,8	56,5	11,2	48,9	86,0	55,3
Ebből: érettségi	37,1	27,9	4,5	19,7	41,6	26,7
Felsőfok	10,6	7,9	0,8	3,5	11,4	7,3
Együtt	132,7	100,0	22,9	100,0	155,6	100,0

Ezt egyébként a gyes-gyed-gyeten lévőknél is a második legnagyobb csoport, a válaszadók egynegyede képviseli. Mind a gyermeknevelési támogatásokat igénybevevők körében, mind pedig az inaktívok között hangsúlyosan jelenik meg az a probléma, hogy *a szülők nem kapnak segítséget beteg vagy fogyatékos gyerekekük ápolásához.*

12. A gyermekfelügyelet megoldatlanságának okai a gyes-gyed-gyeten lévő és inaktívok körében
Causes of the dissolution of child care among those on child care leave and inactive persons

Okok	Gyes, gyed, gyeten lévőek		Inaktívok		Együtt	
	ezer fő	%	ezer fő	%	ezer fő	%
Nincs bölcsődei férőhely	40,1	30,2	2,0	8,8	42,1	27,0
Nincs óvodai férőhely	2,1	1,6	1,2	5,4	3,3	2,1
Nincs napközi ellátás	2,4	1,8	0,8	3,8	3,2	2,1
Nincs segítsége beteg gyermeke ápolásához	18,3	13,8	2,2	9,6	20,5	13,2
Nincs segítsége fogyatékos gyermeke felügyeletéhez	3,0	2,2	1,8	7,9	4,8	3,1
Fizetése nem elegendő e díjak megfizetésére	33,6	25,3	7,3	32,0	40,9	26,3
Egyéb	33,2	25,1	7,6	32,5	40,8	26,2
Összesen	132,7	100,0	22,9	100,0	155,6	100,0

A válaszadók több mint egynegyede „*egyéb*” választ adott, akiknek az aránya különösen az inaktívak körében volt magas (32,5%). Hogy mi van e mögött, az a szöveges indoklásokból derül ki. Íme néhány a tipikus problémákból:

„Nincs társa, akivel megoszthatná a gyerekek kísérését. Az egyik iskolás lesz, a másik óvodás.” „A kora reggeli órákban nincs hova tenni a gyerekeket.” „Munkalehetőség csak vidéken van, a bejárás összeegyeztethetetlen az óvodai nyitva tartással.” „Délután nincs kire hagyni a gyerekeket.” „Az ő tízórás munkaideje és a bölcsődei nyitva tartás nem egyeztethető össze. Férje pék, 24 órában dolgozik. Nincs aki hazahozza a gyerekeket.” „Az óvodai és iskolai idő lejártá után nincs aki vigyázzon a gyerekekre.” „A gyereket hozni-vinni kell az iskolából, ill. iskolába, ami a házuktól 3 km-re van.”

A továbbiakban a két csoport összetételét már együtt vizsgáljuk iskolai végzettség és településtípus szerint.

13. A gyermekfelügyelet megoldatlanságának okai iskolai végzettség és településtípus szerint, %

Causes of the dissolution of child care by school qualification and type of the settlement, %

Okok	Iskolai végzettség			
	Alapfok	Középfok	Felsőfok	Együtt
Nincs bölcsődei férőhely	26,4	27,8	24,1	27,0
Nincs óvodai férőhely	2,5	2,1	1,0	2,1
Nincs napközi ellátás	3,2	1,6	–	2,1
Nincs segítsége beteg gyermeke ápolásához	11,0	14,0	18,2	13,2
Nincs segítsége fogyatékos gyermeke felügyeletéhez	4,3	2,5	0,6	3,1
Fizetése nem elegendő e díjak megfizetésére	28,9	24,9	23,2	26,3
Egyéb	23,6	27,1	32,9	26,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Okok	Településtípus			
	Főváros	Város	Község	Együtt
Nincs bölcsődei férőhely	15,4	15,4	40,4	27,0
Nincs óvodai férőhely	4,3	0,9	2,6	2,1
Nincs napközi ellátás	1,7	0,9	3,1	2,1
Nincs segítsége beteg gyermeke ápolásához	12,0	19,6	7,9	13,2
Nincs segítsége fogyatékos gyermeke felügyeletéhez	3,2	4,2	2,0	3,1
Fizetése nem elegendő e díjak megfizetésére	24,1	29,9	23,7	26,3
Egyéb	39,3	29,1	20,2	26,2

A bölcsőde hiánya, mint a munkavállalás egyik alapvető akadályja mind-egyik iskolai végzettségi fokozatban nagyjából azonos súllyal van jelen. Az

elhelyezkedésből várható kereset viszonylag alacsony volta az ennek előfeltételét képező gondozói szolgáltatás díjához képest ugyancsak meglepően kis különbséggel jellemzi mindhárom csoportot. Az alapfokú és felsőfokú végzettségűek között az erre hivatkozók aránya 28,9%, ill. 23,2% volt, amiben a diplomás nők jó részének (pedagógusok, egészségügyi szakasszisztensek, szociális munkások, stb.) túrheterenül alacsony keresete is visszatükröződik. Iskolai végzettségi fokozatonként felfelé haladva nő, a diplomások körében pedig kirívóan magas azoknak az aránya, akik azért nem tudnak dolgozni, mert nem kapnak segítséget beteg gyermekük ápolásához.

Általában is jelentős, de különösen a felsőfokú végzettségűek körében nagy az „egyéb” választ adók aránya. Ennek általános okaira már rávilágítottunk, ugyanakkor a 13. sz. táblázatban szembeűnő az összefűggés a fővárosban ugyanezt a választ adók közel 40%-os részesedésével. Ezt többen azzal indokolták, hogy a távol lévő nagyszűlők miatt kénytelenek akár harmincezer forintot is kiadni pótmamára, hogy pici babájuk mellett munkát tudjanak vállalni. Ennek ellenére nehéz a gyermekgondozásra megfelelő embert találni, mert ezt az igénybevevők „a fogorvoshoz, nőgyógyászhoz és az ügyvédhez hasonló bizalmi munkának” tekintik. Az egyik válaszadó másfél éves kislányához már egy éve jár hetente többször „pótnagy”. A fiatalasszony szellemi szabadfoglalkozásúként lett kismama, rendszertelen időbeosztású elfoglaltságát kisbabája mellett sem tudja szűneteltetni. Neki megéri így munkát vállalni. Óráként átlagosan négyezer forintot keres, mialatt a pótmama ötszáz forintos óradíjért vigyáz a kislányára.

A községekben a megkérdezettek 40%-a a bölcsőde hiánya miatt nem tud munkát vállalni. Ezen nem lehet csodálkozni, mert bár általában is minimális a száz bölcsődes korú gyerekekre jutó férőhelyek száma (8,7), a községekben ez a mutató 1 (!), a városokban 8,4, a megyei jogú városokban 16,3, a fővárosban pedig 19,7.⁶

Természetesen arra is kíváncsiak voltunk, hogy *igényelnének-e segítséget és konkrétan milyen formában azok, akik azért nem tudnak munkát vállalni, mert nincs kire hagyni a gyerekeiket*. Először ismét elkülönítve mutatjuk be a gyegyed-gyeten lévőek és az inaktívak segítségnyújtási formákra vonatkozó elvárásait.

A 14. sz. táblázatból kiderűl, hogy *tíz válaszadóból átlagosan kilenc igényel segítséget a gyermekfelügyelet megoldásához*. A legnagyobb érdeklődés a *rugalmas és a részmunkaidő* iránt mutatkozik, melyek népszerűségét évek óta az összes, hasonló tárgyban végzett felmérés kimutatta, mégsem történt ezek elterjesztése érdekében semmi. Nagy igény mutatkozik a kisgyermekes szűlők körében az *otthoni gyermekfelügyelet* iránt is, leginkább a családtagoktól, ismerősöktől. Feltételezhetően azért, mert számítanak ennek ingyenességére vagy arra,

⁶ Az adatok 2000-re vonatkoznak. Szociális Statisztikai Évkönyv 2000, KSH 2002, p. 132

hogy másfajta szívességgel viszonyozhatják ezt a segítséget. Külső szolgáltatótól, fizetség ellenében nagyon kevesen alkalmaznának bétiszittert, pótmamát, vagy gyermekgondozó-nevelőnőt, aminek egyfelől nyilván anyagi akadály van, másfelől pedig a bizalomhiány.

14. Segítség iránti igények a gyermeknevelés és munkavállalás összehangolásához
Claims for help for harmonising child rearing and paid work

A legnagyobb segítséget a következők jelentenék	Gyed-gyes-gyeten lévőek		Inaktívok		Együtt	
	ezer fő	%	ezer fő	%	ezer fő	%
Intézményi férőhely						
- önkormányzattól	21,1	15,9	1,6	7,0	22,7	14,6
- alapítványtól, egyháztól	0,3	0,2	–	–	0,3	0,2
Otthoni gyermekfelügyelet						
- családtagtól, ismerőstől	28,3	21,3	4,6	20,1	32,9	21,2
- fizetség ellenében	0,7	0,5	0,1	0,4	0,8	0,5
Rugalmas munkaidő	34,6	26,1	5,5	24,0	40,1	25,8
Részmunkaidő	23,5	17,7	5,7	24,9	29,2	18,8
Egyéb	3,9	2,9	1,4	6,1	5,3	3,4
<i>Segítséget igényel együtt</i>	<i>118,6</i>	<i>89,3</i>	<i>19,8</i>	<i>86,4</i>	<i>138,4</i>	<i>89,0</i>
<i>Nem igényel segítséget</i>	<i>14,1</i>	<i>10,7</i>	<i>3,1</i>	<i>13,6</i>	<i>17,2</i>	<i>11,0</i>
Összesen	132,7	100,0	22,9	100,0	155,6	100,0

A gyermekintézményi férőhely ugyanacsak sokak elvárása, aminek rendelkezésre bocsátását szinte kizárólag az önkormányzattól remélik az érintettek. Tudják, hogy a munkahelyek ma már aligha biztosítanak ilyen lehetőséget, alapítványi, egyházi és magánintézmények pedig csak korlátozott számban állnak rendelkezésre. A gyes-gyed-gyeten lévőek és az inaktívok között épp ebben mutatkozik a legnagyobb eltérés. Az előbbieket 15,9%-a számít önkormányzati férőhelyre, az utóbbiak közül csak 7%.

Az inaktívok még a gyermekgondozási szabadságon lévőknél is nagyobb arányban (24,9%; 17,7%) vállalnának munkát kisgyermekük mellett részmunkaidőben, s a rugalmas munkaidő is közel hasonló népszerűségnek örvend körükben. Az inaktívok között magasabb az „egyéb” választ adók és a segítségre igényt nem tartók aránya is. Az „egyéb” választ adóknak egyöntetűen az otthoni munkavégzés jelentené a legnagyobb segítséget. Ha ilyen nincs, akkor viszont „legyen a munkahely a lakóhelyen, legfeljebb 7 óra munkakezdéssel.”

A gyermekfelügyelet megoldásához segítséget igénylők aránya az iskolai végzettséggel együtt nő, az egyetemest végzett körében száz százalékos. Az előző táblázattól eltérően a mostani elemzés tárgyát képező adatok csak a segítséget igénylők körében mutatják a segítségnyújtási formákra vonatkozó meg-

oszlási viszonyszámokat. Eszerint a legfeljebb nyolc általánossal rendelkezők az átlagnál jóval nagyobb arányban szeretnének részmunkaidőben dolgozni, ami a preferencia sorrendjükben az első helyen szerepel, de nem marad el sokkal ettől a rugalmas munkaidő kedveltsége sem. Ez a két lehetőség a segítség iránti elvárásoknak a felét lefedi. Az érintettek közel egynegyede családjától, ismerősétől számítana segítségre, s meglehetősen nagy az igény az önkormányzati gyermekintézmények iránt is.

15. Segítség iránti igények a gyermeknevelés és munkavállalás összehangolásához iskolai végzettség szerint, %
Claims for help for harmonising child rearing and paid work by school qualification, %

A legnagyobb segítséget a következők jelentenék:	Legfeljebb 8 osztály	Szadm. képző	Gimn. éretts.	Szakközép éretts.	Főisk.	Egyetem	Összes
Nem igényel segítséget	12,3	9,5	10,5	13,4	6,4	0	11,0
Segítséget igényel	87,4	90,5	89,5	86,6	93,6	100,0	89,0
Ebből (=100%):							
Intézményi férőhely							
- önkormányzattól	17,3	14,4	13,2	21,0	10,7	27,8	16,4
- alapítványtól, egyháztól	0,4	0,2	0	0	0	0	0,2
Gyermekintézményi férőhely a munkahelytől	6,2	4,5	4,2	5,2	3,1	4,0	5,1
Otthoni gyermekfelügyelet							
- családtagtól, ismerőstől	23,7	22,6	30,9	18,8	33,4	18,1	23,8
- fizetség ellenében	0	0,6	2,0	0	1,4	7,7	0,6
Rugalmas munkaidő	22,3	33,2	31,8	33,7	35,5	10,1	29,0
Részmunkaidő	27,2	21,4	13,6	14,6	14,3	15,2	21,1
Egyéb	2,9	3,1	4,3	6,7	1,6	17,0	3,8

A szakmunkás-szakiskolai végzettségűek egyértelműen a rugalmas munkaidő részesítik előnyben, de sokan szívesen dolgoznának közülük részmunkaidőben is. A családtagtól, ismerőstől elvárt otthoni felügyelet és az önkormányzati gyermekintézményi férőhely iránti igény átlagos.

A gimnáziumi, szakközépiszkolai érettségivel rendelkezők, s főleg a főiskolát végzetek körében a rugalmas munkaidő az átlagosnál messze népszerűbb, miközben a részmunkaidő ebben a körben az alacsony iskolai végzettségűeknél jóval kevesebbet vonz. A gimnáziumot és főiskolát végzetek között a családtag, ill. ismerős által biztosított otthoni gyermekfelügyelet áll a második helyen

a preferencia sorrendben, de alacsony előfordulással megjelenik már a fizetség ellenében hozzáférhető otthoni segítő igénybevétele is, ami az egyetemet végzettek körében igazán jelentős. A munkahelytől várt gyermekintézményi férőhely az érintettek 3,1–6,2 százalékát érdekelné a különböző iskolai végzettségi fokozatokban, ami nem tekinthető nagy differenciának. A szakközépiskolát és egyetemet végzettek a családtól, ismerőstől várt otthoni gyermekfelügyelet helyett inkább az önkormányzatoktól igényelnének segítséget, ami iránt e körben az átlagosnál jóval nagyobb az érdeklődés, különösen az egyetemet végzeteknél.

Az egyetemi diplomával rendelkezők kevésbé lelkesednek a rugalmas munkaidő és a részmunkaidő iránt is, ezzel szemben az „egyéb” választ adók aránya (17%) náluk kiugró, s a szakközépiskolát végzettek körében is az átlagnak a dupláját teszi ki. Mind utaltunk rá, ezek az elvárások szinte kizárólag az otthoni munkavégzésre vonatkoznak, ami jó kiindulópont lehet a távmunka elterjesztéséhez.

16. Segítség iránti igények a gyermeknevelés és munkavállalás összehangolásához településtípusok szerint, %
Claims for help for harmonising child rearing and paid work by types of settlements, %

A legnagyobb segítséget a következők jelentenék:	Főváros	Város	Község	Együtt
Nem igényel segítséget	7,8	14,3	9,1	11,0
Segítséget igényel	92,9	85,7	90,9	89,0
Ebből (=100%):				
Intézményi férőhely				
- önkormányzattól	12,1	9,4	23,3	16,4
- alapítványtól, egyháztól	0	0,5	0	0,2
Gyermekintézményi férőhely a munkahelytől	9,1	5,1	3,7	5,1
Otthoni gyermekfelügyelet				
- családtagtól, ismerőstől	20,8	21,0	26,9	23,8
- fizetség ellenében	1,5	0,7	0,3	0,6
Rugalmas munkaidő	27,1	35,3	24,3	29,0
Részmunkaidő	20,6	23,8	19,0	21,1
Egyéb	8,8	4,2	2,5	3,8

Elsősorban a bölcsődei ellátottság területi egyenlőtlenségeiből adódik, hogy a községekben a városinak a dupláját is meghaladják az önkormányzati gyermekintézmények iránti igények. Ez érthető, ha figyelembe vesszük, hogy 2000-ben 532 bölcsőde működött az országban, s ezekben alig 25 ezer gyermek gondozását biztosítják, ami fele a 1990. évi létszámnak. A bölcsődék 90%-a a fővárosban és a vidéki nagyvárosokban található. A leépült bölcsődei férőhelyeket

kiváltó új ellátások – mint a családi napközi, vagy a házi gyermekfelügyelet – még nem épültek ki (KSH-SZCSM, 2002, p. 61.). A fővárosban nagyobb reményeket fűznek a gyermekes szülők a munkahely által fenntartott gyermekintézmények, vagy bölcsődei, óvodai férőhelyek igénybevételéhez is, mint vidéken, s többen számítanak az otthoni munkavégzés lehetőségére, ami az „egyéb ok” kimagasló aránya mögött rejlik.

A rugalmas és részmunkaidő mindegyik településen népszerű, de leginkább a vidéki városokban. A községekben emellett a családtagok, ismerősök mozgósítására számítanak a gyermekek otthoni felügyeleténél.

2. Az inaktív munkavállalását gátló családi kötelezettségek

A munkaerő-felmérés adatai között évek óta megjelenik az inaktív embereknek egy csoportja, amely azt állítja magáról, hogy *szívesen rendszeresen dolgozna, de azért nem keres állást, mert munkavállalását „egyéb családi okok” korlátozzák*. Jelen felmérésben ezeknek a személyeknek a létszáma 50 ezer körüli, nem számítva közéjük azt a 12 ezer gyed-gyed-gyeten lévő, akik ugyanezt az okot említették az első helyen a gyermekgondozási támogatásokat igénybe vevők elhelyezkedését akadályozó tényezők között. *E két csoport együttesen kb. 62 ezer főből áll, ami a munkavállalási szándékukat hangsúlyozó inaktív személyek közel 15%-át teszi ki.*

Ezek iskolai végzettség és településtípusok szerinti összetételét a 17. sz. táblázat mutatja be. Ennek adatai szerint a gyermekgondozási támogatást igénybevevők jóval képzetesebbek, mint az egyéb inaktívok. Az utóbbiak az átlagosnál nagyobb gyakorisággal fordulnak elő a községekben és – meglepő módon – a fővárosban is. Az „egyéb családi ok” tartalmára vonatkozó információkat öszszevontan vizsgáljuk a két csoportban.

17. Az „egyéb családi ok” miatt munkát vállalni nem tudó inaktívok összetétele iskolai végzettség és településtípusok szerint
Shares of inactive persons not able to do work due to „other family reasons” by school qualification and type of settlement

Ismérvek	Gyes-gyed-gyeten lévőek		Inaktívok		Összesen	
	ezer fő	%	ezer fő	%	ezer fő	%
Iskolai végzettség						
Legfeljebb 8 általános	3,9	32,5	25,3	50,8	29,2	47,2
Szaktunskaképző, szakiskola	3,3	27,5	11,2	22,5	14,5	23,5
Gimnáziumi érettségi	1,8	15,0	5,7	11,5	7,5	12,1
Szakközépiskola	2,1	17,5	5,5	11,0	7,6	12,3
Főiskola, egyetem	0,9	7,5	2,1	4,2	3,0	4,9
Összesen	12,0	100,0	49,8	100,0	61,8	100,0
Településtípus						
Főváros	1,1	9,3	6,1	12,2	7,2	11,6
Város	5,9	49,2	19,4	38,9	25,3	40,9
Község	5,0	41,5	24,3	48,9	29,3	47,5

Az együttesen 62 ezer körüli személy közel felének a munkavállalását az akadályozza, hogy idős vagy beteg felnőtt családtag, rokon, hozzátartozó ellátásáról kell gondoskodnia. A gondozásra szoruló személy az érintett háztartások majdnem kétharmadában közös háztartásban él ápolójával. Különösen Budapestre jellemző az együttélés, a vidéki városokban az átlagnak megfelelő mértékben, a községekben viszont jóval kevésbé.

Iskolai végzettségi fokozatok szerint nincs lényeges eltérés a közös háztartásban élés gyakorisága között, kivéve a felsőfokú végzettségűeket, akiknél ez az átlagosnál jóval ritkább. A hozzátartozókról való gondoskodás sűrű előfordulása és az ápolásra szoruló személy külön-lakása miatt különösen nagy teher hárul az egyetemet végzettekre és a községekben lakókra.

Ennél a kérdésnél 50%-ot meghaladó volt az „egyéb okra” utalók aránya, ami nagyon magas, ezért a szöveges válaszok elemzése elengedhetetlen. Figyelemre méltó, hogy az általános iskolát sem végzettek, a szakiskolai végzettségűek és a gimnáziumi érettségivel rendelkezők között 60%-ot is jóval meghaladta azok részaránya, akik nem a hozzátartozójukra, hanem másra hivatkoztak, amikor a munkavállalást akadályozó családi kötelezettségek jöttek szóba.

A gyermekgondozási szabadságon lévők körében természetes, de az inaktívok esetében is láttuk, hogy a munkavállalásukban akadályozott személyek egy részénél a gyermek-elhelyezési problémák az egyéb családi kötöttségekkel együtt jelennek meg. Ezért nem meglepő, ha a most vizsgáltak körében a legtöbben azt említették, hogy gyermekeik nevelésével vannak elfoglalva. Jó esetben csak a nagy család ellátása jelenti az akadályt, de az is előfordul, hogy valamilyen betegséggel küzdő gyermek gondozása igényel folyamatos törődést. Sokan hivatkoztak a saját betegségükre, rossz egészségi állapotukra is (tömegiszonya van, vele született testi fogyatékos, stb.). Az inaktív nők gyakori feladata a családi vállalkozás otthoni segítése, a családi gazdaság működőképességének biztosítása, az alkalmazkodás a legkülönbözőbb munkarendben dolgozó családtagokhoz. Szép számmal akadnak olyanok is, akik idősnek, képzetlennek tartják magukat a munkavállaláshoz.

Mint láttuk, a hozzátartozó gondozása mintegy 30 ezer főt tart távol az álláskereséstől. Közülük 5600 fő van gyes-gyed-gyeten, 24 ezren pedig az egyéb inaktívok csoportjába tartoznak. Segítség nyújtásuk alapvetően fizikai gondozásra és a háztartás ellátására irányul. Az érintettek 85%-a naponta ápolja hozzátartozóját, ezen belül a gyermekgondozási szabadságon lévőknek csak a 74,3%-a. Rájuk inkább az jellemző, hogy hetente többször látogatják meg és látják el gondozásra szoruló családtagjaikat. A segítségnyújtás napi gyakorisága iskolai végzettségi fokozatonként felfelé haladva csökken, és átadja helyét a heti (többszöri) látogatásoknak. Ugyanez megállapítható a településtípusok viszonylatában is: a fővárosban az érintettek kilenctizede, a városokban 88,8%-a, a községekben pedig 82,6%-a szán időt naponta hozzátartozói gondozására. A községekben lakók között ugyanakkor azok aránya magasabb, mint a városokban és a fővárosban, akik csak hetente tudják gondozásban részesíteni hozzátartozóikat. A leírtak összefügghetnek azzal, hogy mind a felsőfokú végzettségűek, mind pedig a községekben lakók között – mint említettük – az átlagosnál jóval nagyobb azoknak a részaránya, akik nem laknak közös háztartásban ápolásra szoruló rokonaikkal. Olyan nem volt a megkérdezettek között, aki csak anyagi támogatást adott volna a gondozásra szorulóknak, és „egyéb” segítségnyújtási formára is csak kevesen hivatkoztak.

18. A gyēs-gyed-gyeten lévők és inaktívak segítségnyújtási formái a gondozásra szorulóknak, %

Forms of help of persons on child care leave and inactive persons, %

Iskolai végzettség és település-típus	Fizikai gondozás, háztartási munka				Csak anyagi segítség	Egyéb segítség	Együtt
	naponta	hetente	alkalmilag	együtt			
Alapfok	84,9	13,9	0	98,8	0	1,2	100,0
Középfok	87,2	10,4	1,7	99,4	0	0,6	100,0
Ebből: érettségizett	85,8	11,5	1,5	98,9	0	1,1	100,0
Felsőfok	79,4	20,6	0	100,0	0	0	100,0
Összesen	85,6	12,7	0,8	99,1	0	0,9	100,0
Főváros	90,1	9,9	0	100,0	0	0	100,0
Város	88,8	9,0	0,6	98,4	0	1,6	100,0
Község	82,6	15,7	1,1	99,4	0	0,6	100,0
Létszám, fő	25567	3796	238	29601	0	260	29861
Ebből: gyēs-gyed-gyeten lévők	4169	1231	125	5525	0	84	5609

Ehhez a feladathoz az érintettek csupán 12,6%-a kap segítséget valamilyen szervezettől (önkormányzat, egyház stb.), ill. személytől (rokon, barát, ismerős, szomszéd). A legnagyobb arányban (14,7%) a községekben lakók számíthatnak mások támogatására, továbbá az alacsony iskolai végzettségű, idős és feltételezhetően szegényes körülmények között élő asszonyok, akik emiatt az önkormányzat által kedvezményes áron vagy ingyenesen biztosított házi segítségnyújtásra számíthatnak. A gyermeknevelési támogatásokat igénybevevők körében kevesebbeknek jár ilyen támogatás (7,6%), mint az egyéb inaktívak csoportjában (13,8%). Azt a közel 30 ezer főt, akit beteg vagy idős felnőtt hozzátartozó gondozása tart vissza az álláskereséstől, megkérdeztük arról, hogy milyen segítséget igényelnének elsődlegesen ahhoz, hogy munkát tudjanak vállalni. Nos, az érintettek 61,7%-ának nincs szüksége segítségre, ezen belül a gyermekgondozási szabadságon lévők körében 53,1%, az egyéb inaktívak között pedig 63,7% a külső segítséget elutasítók aránya.

A vizsgált sokaság fennmaradó 38,3%-ának – ami létszámban meghaladja a 11 ezer főt – segítségnyújtási formákra vonatkozó elvárásait a 19. sz. táblázat részletezi.

19. Segítségnyújtási formák iránti igények
Claims for help by forms

	Gyes-gyed-gyeten lévőek	Egyéb inaktív személyek	Összesen
Hozzá tartozók gondozók száma, fő	5609	24252	29861
Ebből: segítséget igényel, fő	2633	8811	11444
Segítséget igénylők aránya, %	46,9	36,3	38,3
Segítséget igénylők száma =100%	100,0	100,0	100,0
Állandó elhelyezés bentlakásos intézményben	21,5	9,9	12,2
Házi gondozás			
- napközbeni	20,7	55,9	47,8
- éjszakai	0	4,4	3,4
- hétfői és ünnepnap	0	0,6	0,5
Átmeneti elhelyezés			
- szabadság alatt	5,8	0	1,3
- krízis esetén	14,8	1,0	4,2
Napközi jellegű ellátás	25,4	16,6	18,6
Egyéb	11,8	11,5	11,6

Az érintettek majdnem felénél a munkavállalás elsődleges feltétele lenne a napközbeni házi gondozás igénybevétele a lehetősége. A segítséget kérők közel egyötödének napközi jellegű ellátásra lenne szüksége, pl. idősek napközi otthonában. 12,2% kérne állandó elhelyezést bentlakásos intézményben. A többi lehetőségnek nincs különösebb vonzereje. A gyermekgondozási szabadságon lévőek és inaktívak preferencia-sorrendje e tekintetben is jelentősen különbözik. Míg az inaktívak 55,9%-a napközbeni házi gondozást igényelne, a gyes-gyed-gyeten lévőek körében csupán 20,7% mutat érdeklődést eziránt. Ehelyett inkább az idősek napközi otthonát preferálnák. Az inaktívak dupláját teszi ki esetükben a gondozásra szoruló felvétele egy állandó elhelyezést biztosító bentlakásos intézménybe, amely a hozzátartozó gondozási kötelezettségeivel terhelt kisgyermekes anyák egyötödét érinti. Emellett meglehetősen nagy érdeklődést mutatnak az átmeneti elhelyezési lehetőség iránt is, különösen krízis helyzet esetére.

Minden tizedik személy „egyéb” választ adott a segítségnyújtási formára vonatkozóan. A szöveges indoklásokból az derül ki, hogy a kérés nagyrészt anyagi támogatásra vonatkozik. Konkrétan arra, hogy az ápolási díj legyen magasabb, és egy keresetből is fenn lehessen tartani a családot.

A községekben az érintettek alig több mint egyharmada igényel segítséget hozzátartozója gondozásához, ami dominánsan a napközbeni házi gondozás lehetőségére irányul, hasonlóan a vidéki városokhoz. Emellett az idősek napközi otthona iránt mutatkozik az átlagosnál nagyobb érdeklődés a községekben, és

főleg a fővárosban. Budapesten meglehetősen sokan rendelkeznek „extrább” igényekkel: az érintettek több mint egyötöde éjszakai gondozáshoz kér segítséget, 15,5%-a pedig az átmeneti elhelyezést választotta, amire krízis helyzetben lenne szüksége.

A segítséget igénylők kb. egyharmada tudna fizetni – elsősorban kedvezményes térítési díjat – e szolgáltatásokért, kétharmada még azt sem. A községekben és a városokban minden második személy tudna pénzt áldozni e szolgáltatásokra. Budapesten ezzel szemben a segítséget igénylők egyike sem tartotta magát fizetőképesnek, még a kedvezményes térítési díj mértékéig sem.

20. A gyesen, gyeden, gyeten lévők és inaktívak megoszlása aszerint, hogy milyen segítséget igényelnek a munkavállalás reményében, ill. a szolgáltatásokért tudnának-e fizetni
Distribution of persons on child care leave and inactive persons according to the type of help they need for a paid work, or the ability of paying for child-care services

Segítségnyújtási formák	Tudna fizetni			Nem tudna fizetni	Összesen
	piaci árat	kedvezményes díjat	együtt		
Állandó elhelyezés bentlakásos intézményben	4,8	31,4	36,1	63,9	100,0
Házi gondozás					
- napközbeni	2,8	42,3	45,2	54,8	100,0
- éjszakai	–	21,6	21,6	78,4	100,0
- hétvégi és ünnepnap	–	–	–	100,0	100,0
Átmeneti elhelyezés					
- szabadság alatt	100,0	–	100,0	–	100,0
- krízis esetén	–	–	–	100,0	100,0
Napközi jellegű ellátás	–	19,3	19,3	80,7	100,0
Egyéb	–	9,6	9,6	90,4	100,0
Összesen	3,3	29,6	32,9	67,1	100,0

A szabadság alatti átmeneti elhelyezésért az ilyen szolgáltatást igénylők 100%-a hajlandó fizetni, mégpedig piaci árat. Majdnem minden második érintett pénzt áldozna a napközbeni házi gondozásra is, minden harmadik pedig egy bentlakásos intézményben való állandó elhelyezésért. A fizetéseképtelenek aránya a legfeljebb 8 általános iskolai osztályt végzettek körében a legmagasabb (80%). Ez a mutató iskolai végzettségi fokozatonként felfelé haladva csökken és a diplomások között már alig lépi túl a 60%-ot.

Érdekes módon a fővárosban mindenki elutasította a díjfizetés alternatíváját. A községekben az átlaghoz (32,9%) hasonló arányban (33%) igényelnének

díjazás ellenében szolgáltatásokat gondozásra szoruló rokonok, családtagok számára. A fizetési hajlandóság a vidéki városokban a legnagyobb (57,9%).

3. A munkáltatók hozzájárulása a családi-háztartási és munkahelyi kötelezettségek összehangolásához

A munkáltatók nagymértékben hozzájárulhatnak a munka/család egyensúlyának a javításához. Számos kutatás bizonyítja a rugalmasság megfelelő formáinak a fontosságát mind a családi okból történő rendkívüli távollét, mind a rugalmas munkaidő-beosztás, mind pedig a részmunkaidő tekintetében (Evans, 2001; OECD, 2001). Ezek arra utalnak, hogy a vállalatoknak, intézményeknek is hasznuk származik abból, ha több figyelmet fordítanak dolgozóik munkájának és családi kötelezettségeinek összehangolására, amelyek a stressz oldásából, a munkamorál javulásából és a kisgyermekes szülők munkahelyi kötődésének erősödéséből, lojalitásából származnak.

Erre alapozva megkérdeztük a gyermekgondozási szabadságon lévő és inaktív nők közül azokat, akik a gyermekfelügyelet hiánya, vagy idős, beteg felnőtt hozzátartozóik gondozása miatt nem tudnak fizetómunkát végezni, hogy az ő *problémáik megoldása szempontjából milyen elvárásokat fogalmaznának meg egy családbarát munkahellyel szemben? A lehetséges kritériumokból összeállítottunk egy listát, amely az alábbi válaszlehetőségeket tartalmazta:*

1. engedélyezze a családi okból való rendkívüli távollétet a fizetett vagy fizetés nélküli szabadság terhére,
2. biztosítsa a teljes munkaidő átmeneti felcserélését részmunkaidőre, ha a munkavállaló családi körülményei ezt indokolják,
3. a munkahely rendelkezzen gyermekintézményi férőhellyel, gyermeküdültetési lehetőséggel,
4. engedélyezze a munkavállalónak a családi okok miatti otthoni munkavégzést,
5. tegye lehetővé a rugalmas munkakezdést és a munkaidő befejezésének a hozzáigazítását a család igényeihez,
6. adjon anyagi támogatást a munkavállalónak ahhoz, hogy idős vagy beteg hozzátartozója gondozására személyi segítőt vehessen igénybe,
7. tartson kapcsolatot a gyermekgondozási szabadságon lévő munkavállalókkal; szervezzen számukra ismeretfelújító tréningeket, szakmai programokat és készítse fel őket a munkába való visszatérésre.

Ezek közül kellett kiválasztani *a három legfontosabbnak tartott ismérvet*. A 21. sz. táblázat mutatja az eredményeket.

A válaszok összesítése alapján az *első helyre* (23,6%) az az elvárás került a munkáltatóval szemben, hogy *tegye lehetővé a rugalmas munkakezdést és a munkaidő befejezésének hozzáigazítását a család igényeihez*. A *második helyre*

(20,1%) azt a kritériumot sorolták, hogy a munkáltató biztosítsa *a teljes munkaidő átmeneti felcserélését rész munkaidőre*, ha a munkavállaló családi körülményei ezt indokolják, a *harmadikra* (18%) pedig a *családi okból való rendkívüli távollét engedélyezését*, a fizetett vagy fizetés nélküli szabadság terhére.

*21. A családbarát munkahely ismérvei, %
Characteristics of a family friendly working place, %*

Kritériumok	Válaszok megoszlása		
	a gyes-gyed- gyeten lévők	az inaktí- vak	az összes válaszadó
	körében		
Rendkívüli távollét engedélyezése	18,4	16,3	18,0
Teljes munkaidő átmeneti felcserélése rész- munkaidőre	19,9	20,7	20,1
Munkahelynél legyen gyermek-intézményi férőhely, gyermeküdültetési lehetőség	9,0	4,9	8,2
Otthoni munkavégzés engedélyezése	13,5	21,3	15,0
Rugalmas munkaidő	24,4	20,5	23,6
Anyagi támogatás személyi segítő igénybevételére	5,7	11,3	6,8
Kapcsolattartás a gyermekgondozási szabadsá- gon lévőkkel	8,6	4,3	7,8
Egyéb javaslat	0,5	0,7	0,6
Vélemények összesen	100,0	100,0	100,0

A preferenciák jelentősen eltérnek egymástól a gyermekgondozási szabadságon lévők és az inaktívak körében, már csak az érintettség okán is. A gyes alatti kapcsolattartás, vagy a munkahelyi gyermekintézményi férőhely hozzáférhetősége nyilván nagyobb vonzerőt gyakorol az előbbiekre, ugyanakkor az utóbbiaknak fontosabb az anyagi támogatás ahhoz, hogy idős vagy beteg hozzátartozójuk gondozásához személyi segítőt vehessenek igénybe.

Az inaktívok az otthoni munkavégzés biztosítását sorolták az első helyre, s bár ez a gyermekgondozási szabadságon lévőkötől is sok szavazatot kapott, náluk nem került be a három legfontosabb ismerv közé. Az inaktívok a második helyre szinte „holtversenyben” a rugalmas és rész munkaidőt tették.

Fontossági sorrend tekintetében lényegi különbség nincs *iskolai végzettségi fokozatok* szerint. Míg a válaszadók összessége az első helyre a rugalmas, a másodikra a rész munkaidőt, a harmadikra pedig a rendkívüli távollét engedélyezését tette, a legfeljebb 8 általános osztállyal rendelkezőknél van egy, a harmadik helyről éppen csak lemaradt negyedik szempont is: az otthoni munkavégzés, ami számukra nagy jelentőséggel bír. Ez ugyanakkor a diplomásoknak kevésbé fontos. Érdeklődésre tarthat számot, hogy a felsőfokú végzettségűek

igen nagy jelentőséget tulajdonítanak a munkáltatói kapcsolattartásnak a gyermekgondozás ideje alatt.

Az „egyéb” válaszok igen csekély súlyt képviselnek. Ezek között olyan igényeket fogalmaztak meg a válaszadók egy családbarát munkahellyel szemben, hogy az *bővítse a részmunkaidős állásokat, ugyanakkor a teljesről részmunkaidőre – családi okok miatt átmenetileg – áttérő alkalmazottaknak ne csökkentse a keresetét*. Ne bocsássa el a gyermeket váró nőket (ezt törvény tiltja) és vállalja, hogy visszaveszi korábbi munkahelyükre, beosztásukba a gyermekgondozási szabadságról visszatérőket (ezt is törvény garantálja, de a 30 napra rövidített felmondási védelem ennek gyakorlati érvényesítéséhez nem elég). Segítse kiemelten azokat a szülőket, akik *egyedül nevelik gyermekeiket*.

Megkérdezettek szembesítették saját munkáltatójukat a családbarát munkáltató ideáljával, amiből nem sok jó származott. Egyetlen interjúalany tartotta fontosnak megemlíteni, hogy „nagyon jó főnöke van, aki gondol a családi kismamákra és gyerekeikre; családi kirándulást szervez évente, s ajándékot ad a gyerekeknek karácsonyra.” Sajnos jellemzőbb a következő történet: „2001. március elsején lejárt az édesanya gyese. Visszament dolgozni a korábbi munkahelyére, ahol azonnal felmondtak neki, mert két műszakot nem tudott vállalni. Szerencsére újból kérvényezte a gyest, amit azért kaphatott meg, mert egyik gyereke beteg. Most a gyese mellett dolgozik napi négy órában.”

4. Az otthoni kötelezettségek kiváltásának lehetőségei

Ahhoz, hogy a nők a férfiakkal egyenrangú módon és egyenlő esélyekkel vehessenek részt a munka világában, szükség van az otthoni (nem fizetett) munka partneri megosztására. Ez olyan szolgáltató infrastruktúra kiépítését feltételezi, amely átvállalja az egyénektől, családoktól a gyermekfelügyeletet, az idősgondozást, betegellátást, háztartási munkák szervezését, stb. Fontos rávilágítani arra, hogy ez egyben *növekvő foglalkoztatási potenciált* is jelent. Minél több szülő dolgozik, annál nagyobb a kereslet a munkavállalást megkönnyítő szolgáltatások igénybevételére. Egyéni igényekhez igazodó, személyes segítséget intézményeken keresztül nem, - csak az igénybevétel helyén lehet igazán költség-hatékonyan biztosítani.

Kérdés, hogy az általunk vizsgált körben vállalnák-e mások gyermekei, idős vagy beteg hozzátartozói gondozását fizetség ellenében? Azaz, ilyen típusú foglalkoztatási projektek kezdeményezésénél *számítani lehet-e rájuk alkalmazottként?* Avagy: igénybe vennének-e ilyen jellegű szolgáltatásokat saját hozzátartozójuk gondozásához? *Lennének-e megrendelői az említett foglalkoztatási projekteknek?*

Ezekre a kérdésekre vártunk választ a kérdőív végén.

22. *A gyes-gyed-gyeten lévők és inaktívak megoszlása aszerint, hogy vállalnák-e mások gyerekei, idős vagy beteg hozzátartozói gondozását, ill. azt igénybe vennék-e? – iskolai végzettség és településtípus szerint, %*

Distribution of persons on child care leave or inactive persons according to whether undertaking the care of any children, old or ill relatives, or using such services, by school qualification and type of settlement, %

Ismérvék	Vállalná és igénybe venné	Vállalná, de nem venné igénybe	Nem vállalná, de igénybe venné	Nem vállalná, és nem venné igénybe	Összesen
Iskolai végzettség					
Legfeljebb 8 általános	13,2	19,1	9,0	58,7	100,0
Szaktanácsképző, szakiskola	16,3	18,3	14,8	50,6	100,0
Gimnázium	16,7	10,0	13,6	59,7	100,0
Szakközépiskola	14,9	15,6	14,3	55,3	100,0
Főiskola	17,8	20,3	19,8	42,1	100,0
Egyetem	3,6	9,2	23,8	63,4	100,0
Összesen	14,9	17,2	13,1	54,8	100,0
Településtípus					
Főváros	11,4	12,3	10,9	65,4	100,0
Város	12,6	17,6	15,1	55,0	100,0
Község	18,2	18,7	11,8	51,3	100,0

*A válaszadók 54,8%-a idegenkedik ettől a foglalkozástól, legyen szó annak akár keresleti, akár kínálati oldaláról. Ez a megkérdezettek mintegy 350 ezres sokaságára vetítve hozzávetőlegesen 190 ezer főnek felel meg. 17,2%-uk vállalna ilyen munkát, de igénybe nem venne. 14,9% nyújtana és venne is ilyen szolgáltatást, a további 13,1% pedig csak, mint megrendelő érdeklődik aziránt. Azaz: a fennmaradó 160 ezer nőből mintegy **százezer** a többiek számára potenciális foglalkoztatási lehetőséget jelent.*

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Evans, John, M.* (2001): Firms' contribution to the reconciliation between work and family life. Labour Market and Social Policy Occasional Papers, No 48, OECD, Paris, p. 60.
- Frey Mária* (2001): A nők munkaerő-piaci helyzete. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, január, p. 39.
- Központi Statisztikai Hivatal (2001): Szociális statisztikai évkönyv 2000. KSH, Budapest, p. 235.

- Központi Statisztikai Hivatal (2002): Munkaerőpiaci jellemzők 2002. I. negyedévében. KSH, Budapest, p. 51.
- Központi Statisztikai Hivatal (2002): Alapinformációk a települési önkormányzatok szociális tevékenységéről, 2000. Szociális Statisztikai Közlemények, 5. sz., KSH, Budapest, p. 90.
- Központi Statisztikai Hivatal, Szociális és Családügyi Minisztérium (2002): Nők és férfiak Magyarországon, 2001. KSH-SZCSM, Budapest, p. 116.
- Lakatos Judit (1996): Visszatérés a munkaerőpiacra a gyermekgondozási idő letelte után. Statisztikai szemle, 74. évf. 7. sz.
- OECD (2001): Balancing work and family life: helping parents into paid employment, In: Employment Outlook 2001, Chapter 4, pp. 129–166, OECD, Paris, June.

Tárgyszavak:

Foglalkoztatáspolitikai
Munkahely
Társadalmi juttatás

**POSSIBILITIES AND DIFFICULTIES OF EMPLOYMENT
OF PERSONS UTILIZING CHILD CARE BENEFITS OR BEING
INACTIVE DUE TO FAMILY REASONS**